

УДК 355.233.2:62

Тамара ШЕВЧУК

м. Рівне

tamara.shevchukk@gmail.com

РОЛЬ ГУМАНІТАРНОЇ ПІДГОТОВКИ В ТЕХНІЧНОМУ ВНЗ

Важливе значення в системі вищої технічної освіти України сьогодні надається гуманітарній підготовці. Автором аналізуються особливості і проблеми гуманітарної підготовки в технічних ВНЗ. Вказано на перелік ключових компетенцій майбутніх фахівців механічної інженерії, які формують саме гуманітарні та суспільні дисципліни. Акцентовано увагу на ролі викладача, і методах викладання гуманітарних дисциплін в сучасних технічних ВНЗ. Доведено, що варто більш активніше переходити і демонструвати таку тенденцію і особливість в гуманітарній освіті, як міждисциплінарність.

Результатом даного дослідження доведено, що гуманітарна підготовка є вагомим складовим процесом формування особистості майбутнього фахівця інженера.

Ключові слова: гуманітарна підготовка, гуманітаризація, інженерна освіта, міждисциплінарна інтеграція, неперервна освіта.

Реформування вищої освіти сьогодні в Україні здійснюється за напрямками її гуманітаризації. Більшість вчених світу вважають, що у XXI столітті основною тенденцією розвитку університетської освіти, буде гуманітаризація викладання. Мета гуманітаризації освіти – сформувати фахівця, культурну людину, що знає історію свого народу, традиції; вміє працювати в колективі; може реалізувати свої творчі здібності. Як вказують науковці, сучасний інженер, крім професійних знань і навичок повинен бути носієм високої загальної культури, яка формується гуманітарними, суспільствознавчими дисциплінами. Гуманітарні знання допомагають фахівцеві стати професіоналом-творцем, а не тільки виконавцем. Тому однією з суттєвих та актуальних проблем вищої технічної освіти сьогодні є: одночасно з високоякісною спеціальною фаховою підготовкою, надати студентам гуманітарну підготовку, одночасно провести гуманізацію і гуманітаризацію вищої освіти.

Становище гуманітарних дисциплін в негуманітарних вищих навчальних закладах в цілому досить напружене. Складається враження, що така ситуація залежить від ставлення керівництва навчальних закладів та викладачів технічних кафедр до гуманітарної освіти і в певній мірі це так, але проблема значно складніша, тому ми поставили завдання в даній науковій розробці – з'ясувати роль та обставини гуманітарної підготовки в технічних ВНЗ.

За висновками багатьох українських учених (Г. Васянович [1], І. Зязюн [2], О. Каверіна [3], Е. Лузік [4], Н. Ничкало [5], С. Сисоєва [6] та ін.) нова якість освіти і професійної підготовки майбутніх фахівців безпосередньо пов'язана з проблемою формування і розвитку у вищій технічній школі гуманітарної підготовки та інтегрованих знань, умінь і навичок майбутніх фахівців на основі міждисциплінарних зв'язків суспільно-гуманітарних, природничих і технічних циклів дисциплін та їх практичного застосування в майбутній професійній діяльності.

Метою статті є на основі науково-педагогічних джерел охарактеризувати роль та особливості гуманітарної підготовки майбутніх фахівців в технічних ВНЗ. Вказати проблеми гуманітарної підготовки в технічних ВНЗ і окреслити шляхи вирішення даних проблем.

У сучасній українській освіті, щодо гуманітарної підготовки студентів, доводиться констатувати прикрий факт, на сьогодні як у ВНЗ так і у Міністерстві освіти і науки, досить специфічне і не завжди позитивне відношення. Як уточнює І. Ю. Карпінський цьому є три причини: по-перше, це старі методи управління вищою освітою, без змін, неефективне, громіздке, бюрократично-свавільне, корумповане, малоініціативне чи зовсім лякливе до ініціатив; по-друге, охлократичні тенденції в політичній свідомості значної частини адміністративних кадрів, політиків та простих громадян некомпетентність, презирливе ставлення до знань (насамперед гуманітарних),

досвіду світової цивілізації, антиінтелектуалізм у сфері гуманітарних знань в українському суспільстві; по – третє, зворотна реакція деяких викладачів технічних вишів на особливе становище суспільних наук в минулому. Тому, нині гуманітарні кафедри знову стоять перед завданням доводити свою необхідність [12].

У сучасній українській освіті, щодо гуманітарної підготовки студентів, доводиться констатувати ще один прикрий факт, що на сьогодні як у ВНЗ так і у Міністерстві освіти і науки, майже не оперують термінологічним апаратом, прийнятим у Європі, Америці та інших державах. У нас і історію, і політологію, і соціологію, і психологію, і мовознавство, й інші дисципліни називають гуманітарними, тоді як на Заході чітко розрізняють гуманітарні та суспільні науки. До кола останніх відносять політологію, соціологію, інколи історію та деякі інші. У роботах українського вченого О. Михайличенка дається аналіз сутності гуманітарних наук, які викладаються у вищій школі. Класифікуючи науки, О. Михайличенко запропонував здійснювати розподіл наук за соціальними, суспільними і гуманітарними напрямками [8].

До **соціальних наук** О. Михайличенко відносить ті науки, які «вивчають саме ті процеси, що пов'язані з відносинами у конкретному соціальному стані, який склався об'єктивно на певному історичному етапі та найменше стосуються суб'єктивних відносин між людьми», дослідник відніс соціологію, соціальну психологію, правознавство, політичну економію, історію, демографію, соціальну статистику, соціальну гігієну [8, 6]. До **суспільних наук**, які «за своїм призначенням пов'язані з власними, окремими культурними та історичними надбаннями людства, суспільними нормами та установками, пов'язаними з окремою особою, окремою сім'єю, окремим класом, окремою групою, нацією, державою, ін., для яких характерні етнічні, національні, релігійні ознаки», дослідник відніс психологію, педагогіку, філософію, мовознавство, літературознавство, релігієзнавство, мистецтвознавство, археологію, етнографію, краєзнавство, культурологію, естетику, економіку. До **гуманітарних наук** «слід відноси-

ти клас (перелік) наук, що вивчають людину у сфері її духовної, розумової, етичної, культурної і суспільної діяльності», а саме: рідна та іноземна, література, антропологія, теологія, журналістика, етнографія, етика, мистецькі науки, та ін.. У системі вищої освіти гуманітарні, суспільні і соціальні науки трансформуються у відповідні навчальні дисципліни, які характеризуються загальним терміном суспільствознавчі. Але у нормативних документах присутні ще і інші назви дисциплін.

Таким чином, особливістю гуманітарної підготовки є необхідним узгодження переліку і трактувань вищеназваних дисциплін, які складають гуманітарну підготовку, державними органами, а вишами узгодження, викладання технічних, природничо-математичних дисциплін із гуманітарними.

В одній із резолюцій Ради Європи, ухваленіх на початку ХХІ століття, були визначені п'ять груп ключових компетенцій, які мають опанувати студенти: «1) політичні і соціальні компетенції, пов'язані зі здатністю взяти на себе відповідальність, брати участь у спільному прийнятті рішень, у функціонуванні демократичних інститутів, регулювати конфлікти ненасильницьким способом; 2) компетенції, що визначають здатність до життя в багатокультурному та багатонаціональному суспільстві, поширення клімату терпимості, здатність жити з людьми інших культур, мов та релігій, розуміти відмінності, поважати одні одних; 3) компетенції, що визначають володіння усним і письмовим спілкуванням, зокрема іноземними мовами; 4) компетенції, пов'язані з виникненням інформаційного суспільства, володіння новими технологіями, розуміння їх застосування, здатність до аналізу й відбору зростаючих обсягів інформації та реклами; 5) компетенції, що реалізують здатність і бажання неперервної, протягом усього життя, освіти як основи підтримання професійної конкурентоспроможності, адаптаційного потенціалу до суспільства, яке змінюється». Як бачимо, профільну освіту зараховано до останньої групи компетенцій. Натомість перші три стосуються аспектів, «відповідальними» за які є гуманітарні та суспільні науки. Навіть більше: у групі «інформаційно-технологічних» компетенцій

теж ідеться про «розуміння застосування» технологій, а його значним чином формують саме гуманітарні та суспільні дисципліни. Так само й у групі «профільних компетенцій» йдеться про «здатність і бажання» набувати освіту, про адаптацію до суспільства.

О. Каверіна, вказує, що «необхідність переходу вищої технічної освіти на якісно новий рівень пов'язана із суттєвими трансформаціями функцій професійної діяльності майбутніх інженерів, з урахуванням інтеграційних процесів, які визнаються сьогодні основною закономірністю розвитку педагогічної науки і освітньої практики» [3], тому перед освітянами ставиться завдання підвищити морально-етичну, психологічну та загальну культуру випускника вищої школи, – це ще одна особливість сучасної гуманітарної підготовки в технічних ВНЗ.

Раніше від технічного працівника з вищою освітою вимагали лише високу кваліфікацію для того, щоб він вчасно міг розпізнати і ліквідувати різні неполадки на виробництві, то нині це в змозі зробити техник чи механік з допомогою різних технічних засобів. Проте від технічних спеціалістів з вищою освітою вимагають передусім творчості. Сьогодні висококваліфікований працівник – це організатор виробництва і творець. Тому не дивно, що в Японії інженер, який за рік не вніс пропозицій щодо поліпшення виробництва, може бути звільнений зі своєї посади, як людина, що їй не відповідає.

Спираючись на підхід, що «гуманізація освіти – це, в першу чергу, зміна спрямованості всієї системи навчання та його цілей у бік виховання неповторної, яскравої індивідуальності, унікальності духовно-моральної особистості», Ж. Свиренко, стверджує, що сучасний випускник вищого технічного закладу повинен не тільки компетентно діяти в професійній сфері, але й володіти загальнолюдськими і національними моральними цінностями, сповідувати й стверджувати в повсякденній праці у всіх сферах свого життя ідеї та принципи гуманізму [7, 5].

Нова гуманітарна парадигма освіти, яка формується на основі вітчизняного та зарубіжного досвіду, розвитку науки, культури, освіти й виховання, доведених теорією та пе-

ревірених практикою знань, має відповідати потребам особистості, суспільства та держави. Одним з основних шляхів переходу на нову парадигму вважає С. Сисоєва [6] та ін. науковці є вироблення стратегії розвитку гуманітарної освіти в технічних та інших вищих навчальних закладах освіти, перспектив відродження й розвитку національної вищої школи, нових педагогічних технологій та інших змін.

Очевидно, що «лише викладач, що має гуманістичний світогляд, необхідні особисті якості, педагогічну спрямованість, базу психолого-педагогічної підготовки, викладач, якому «комфортно» в своїй діяльності, може побудувати педагогічний процес в гуманістичному руслі і забезпечити гідну гуманітарну підготовку у технічному ВНЗ» [13 61]. Значущою є взаємодія студента і викладача, що забезпечує розвиток особистості фахівця, його культури, толерантного ставлення до інших людей, культур, народностей, думок, ідей тощо. Наприклад, за наслідками аналізу анкет студентів механіко-енергетичного інституту НУВГП м. Рівне 71 % бакалаврів і 87 % магістрів студентів відповідно вважають, що особистість викладача і стиль його спілкування відіграють першочергову роль у процесі засвоєння знань, так само як і творча атмосфера на занятті впливає на працездатність і ефективність засвоєння матеріалу.

Методи викладання гуманітарних дисциплін в сучасних технічних ВНЗ мають змінюватися. Сьогодні в аудиторії має бути повний політичний, світоглядний суверенітет і плюралізм думок. Активне, не боязливе висловлення студентами своєї політичної позиції, власної думки – повинно стати основою викладання гуманітарних дисциплін.

Викладання гуманітарних дисциплін має носити проблемний характер. Не враховуючи цього, неможливо сформувати у студентів навичок самостійного аналізу актуальних проблем розвитку суспільства, подолання ними існуючих і майбутніх політичних проблем, труднощів майбутнього самостійного життя. Студенти на заняттях з гуманітарних дисциплін повинні займатися активним аналізом, а не пасивним споживанням знань, їм необхідно прищеплювати навички критично-

го ставлення до навчального матеріалу, здатність до самостійних висновків, вміння застосовувати теоретичні положення до реально-го життя.

У більшості сучасних ВТНЗ України викладання зводиться до заучування загально-теоретичних положень, до того ж, не завжди чітко сформульованих. Як результат – студенти зустрічаються в житті з нестандартними ситуаціями, опиняються безпомічними щодо їхнього аналізу, виявлення причин і наслідків [6, 176]. Організаційно необхідним в технічних ВНЗ є узгодження викладання технічних, фахових, природничо-математичних дисциплін із гуманітарними. Якщо в умовах ринку вимоги до професійної підготовки постійно зростають, то гуманітарний комплекс наук конкуренції зі спеціальними дисциплінами не витримує. Від гуманізації освіти багато в чому залежить інтелектуально-творчий потенціал особистості. Гуманітарна підготовка повинна спрямовуватись на виховання індивіда як активного і вольового суб'єкта, здатного до самостійних зусиль у навчанні. А сучасні методи викладання гуманітарних дисциплін частіше затемнюють зміст, ніж розкривають його. Це добре відчувається на прикладі студентів, які спроможні переказати все те, що їм викладали, але не в змозі використати здобуті знання у новій ситуації, їхні знання скоріше визначаються шириною обсягу, ніж глибиною розуміння. ВНЗ повинен вчити студента мати власну думку, повинен стати школою мислення, а не школою запам'ятовування і відтворення інформації [10, 252].

Гуманітарні науки в XXI сторіччі демонструють таку тенденцію і особливість в гуманітарній освіті, як міждисциплінарність (особливо на прикладах закордонних ВНЗ). По-перше ця тенденція проявляється: у тісному взаємозв'язку гуманітарних наук із практичними курсами на основі об'єднання спеціально відібраних «блоків» з галузей естетики, етики, філософії, психологічного практикуму з формування «почуття впевненості в собі» і ін. Такий міждисциплінарний комплекс повинен стати основою гуманітарного знання, оскільки поєднує у собі значний теоретичний прошарок із наступною прак-

тичною реалізацією. По-друге: міждисциплінарний підхід чітко простежує тенденцію створення «блоку» з гуманітарних і природничо-наукових дисциплін. У США наприклад, у навчальний процес впроваджені такі інтегровані курси «Техніка в літературі», «Техніка й суспільні цінності», «Соціальний ефект суспільного прогресу», «Релігія й суспільні науки».

Дослідники виділяють педагогічні, загальнодидактичні і психологічні умови, котрі сприяють формуванню наукових понять на міждисциплінарній основі: 1) погоджене у часі вивчення окремих навчальних дисциплін, коли кожна з них спирається на попередню понятійну базу і готує студентів до успішного засвоєння понять наступної дисципліни; 2) необхідність забезпечення наступності й неперервності у розвитку понять; поняття, котрі є загальними для низки дисциплін, мають від дисципліни до дисципліни неперервно розвиватися, наповнюватися новим змістом, збагачуватися новими зв'язками; 3) єдність в інтерпретації загальнонаукових понять; 4) виключення дублювання одних і тих самих понять при вивченні різних дисциплін; 5) здійснення єдиного підходу до розкриття однакових класів понять [11, 61–65].

Принцип міждисциплінарної інтеграції повинен бути основним механізмом оптимізації структури моделі знань у системі дисциплін. Інформаційне суспільство як нова історична фаза розвитку цивілізації, в якій головними продуктами виробництва є інформація й знання, характеризується збільшенням їхньої ролі в житті суспільства. Інформатизація освіти зробила реальним застосування різноманітних технологій і моделей інтегрованого навчання, таких як:

- трансдисциплінарна модель навчання, що передбачає інтеграцію дисциплін в єдиний навчальний курс, інтеграцію держстандартів і вимог замовників;
- міждисциплінарна (проблемна) модель навчання, що передбачає навчання в процесі роботи над проектом; модель практичної орієнтації навчання за виконуваними функціями, галузями техніки, робочим місцем, сферами професійної діяльності.

Процес модернізації вищої технічної освіти висуває принципово нові вимоги, які пере-

дусім спрямовані на виконання нових завдань і в гуманітарній підготовці також, серед яких адаптація молоді людини до швидкоплинних змін у суспільстві. За таких умов, уточнює дослідниця Н. Ничкало, потрібний новий підхід, згідно з яким освіта в XXI столітті спрямовуватиметься на забезпечення неперервності в усіх ланках навчання, створення необхідних умов для доступу кожної людини до оволодіння новими знаннями, цінностями, відносинами, компетенціями і вміннями. Нова доба затверджує суспільство, яке має постійно навчатися [5, 42].

У Державній національній програмі «Освіта» (Україна XXI століття) одним із принципів реалізації освіти визначено її *неперервність*, що «відкриває можливість для постійного поглиблення загальноосвітньої (в тому числі і гуманітарної) та фахової підготовки, досягнення цілісності і наступності у навчанні та вихованні; перетворення набуття освіти у процес, що триває упродовж всього життя людини» [9, 5].

Державна політика України щодо неперервної освіти ґрунтується на врахуванні світових тенденцій розвитку освіти у контексті соціально-економічних, соціокультурних, соціо-гуманітарних, технічних, технологічних змін. У системі вищої освіти активно відбуваються процеси, спрямовані на забезпечення взаємного визнання документів про вищу освіту в рамках Болонської декларації. Незважаючи на всі проблеми, що виникають за цих умов, Болонська декларація знаходить все більше прихильників, оскільки системи вищої освіти в Україні і країнах Європейського Союзу цілком порівнювані за рівнями і кваліфікаціями. Освіта для всіх протягом всього життя передбачає формування «суспільства, що навчається», яке вийде за межі концепції «трьох періодів життя» (періодів освіти, трудової діяльності і перебування на пенсії). Освіта дорослих в різноманітних формах повинна стати в суспільстві пріоритетом. У зв'язку з цим, необхідно переглянути роль університетів. Вони не повинні бути лише «фабриками» з виробництва дипломованих фахівців, а стати одним з основних генераторів економічного і культурного розвитку.

Отже, високий рівень підготовки сучасного фахівця вимагає принципово змінювати

освітній простір і освітню політику в Україні. Суть і мета якісного оновлення вищої освіти в XXI ст. – підготовка випускника, здатного оволодіти будь-яким фахом. Ми згодні з думкою дослідників, котрі вважають, що слід розвивати у студентів уміння усвідомлено використовувати потенціал гуманітарних і фундаментальних дисциплін для цілісного, комплексного розв'язання професійних завдань і формування своєї особистості. Це можливо тільки на основі міждисциплінарної інтеграції, нової дидактичної концепції цілісної навчальної дисципліни вищого закладу освіти. Процес гуманітарної підготовки у технічному ВНЗ потребує змін і реформування. Однак традиційна практика діяльності технічних вищих навчальних закладів не забезпечує необхідної єдності між гуманітарними дисциплінами та професійною підготовкою студентів, тому необхідно запроваджувати зміни, як на загальнодержавному рівні так і на рівні ВНЗ. Всебічне вивчення проблеми інтеграції в гуманітарній освіті підтвердило її значимість і позитивний вплив на педагогічний процес, тому її варто продовжувати досліджувати.

Список використаних джерел

1. Васянович Г. Гуманітарна освіта у процесі підготовки технічної еліти України / Г. Васянович // Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти: Збірник наук. праць / за ред. Л. Л. Товажнянського, О. Г. Романовського. – Вип. 27(31): в 3-х частинах. – Ч. 1. – Харків : НТУ «ХПІ» 2010. – С. 97–102.
2. Зязюн І. А. Гуманізація та гуманітаризація професійної освіти : Наук.-метод. зб. / АПН України, Ін-т педагогіки і психології проф. освіти; ред. І. А. Зязюн [та ін.]. – К. : [б.в.], 1996. – 160 с.
3. Каверина О. Г. Гуманитаризация технического образования в свете современных требований к профессиональной подготовке будущих инженеров [Електронний ресурс] / О. Г. Каверина. – Режим доступу: <http://ea.donntu.org:8080/jspui/bitstream/123456789/23776/1/kaverina.pdf>
4. Лузік Е. Гуманітарна освіта в процесі підготовки спеціалістів профільних ВНЗ України : проблеми та перспективи / Е. Лузік // Філософія освіти. – 2006. – № 2(4). – С. 266–276.
5. Ничкало Н. Г. Професійно-технічна освіта України: проблеми досліджень / АПН України, Нац. спостережув. центр України. – К. : Науковий світ, 1999. – 28 с.
6. Сисоєва С. О. Вища освіта України : реалії сучасного розвитку / С. О. Сисоєва, Н. Г. Батечко / МОН України, Київський університет імені Бориса Грінченка, Національний університет біоресурсів і природокористування України – К. : ВД ЕКМО, 2011. – 368 с.
7. Свиренко Ж. С. Виховання гуманізму в студентів вищих технічних навчальних закладів у процесі

- вивчення предметів гуманітарного циклу : автореф. дисертації на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.07 «Теорія і методика виховання» / Ж. С. Свиренко. – Луганськ, 2009. – 20 с.
8. Михайличенко О. В. Класифікація наук та визначення поняття суспільно-політичних дисциплін / О. В. Михайличенко // Теорія і методика навчання суспільних дисциплін : науково-педагогічний журнал. – Вип. 1. – Суми : СумДПУ, 2011. – С. 4–14.
9. Про організацію вивчення гуманітарних дисциплін. Лист МОН України від 11.03.2015 № 1/9–120. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/46343/
10. Олійник О. Особливості гуманітарної підготовки та професійної компетентності студентів у технічних ВНЗ / О. Олійник // Донецький вісник наукового товариства ім. Т. Г. Шевченка. Мовознавство. – Т. 26. – Донецьк : Східний видавничий дім, 2009. – 252 с.
11. Різун В. В. Журналістська освіта та наука в контексті нових змін в освітній і науковій галузях // Українська журналістика: умови функціонування та перспективи розвитку: Зб. наук. пр. / МОН України, Черкаський нац. ун-т ім. Б. Хмельницького ; відп. ред.: С. М. Квіт, Т. Г. Бондаренко. – Черкаси, 2007. – С. 61–65.
12. Карпінський І. Ю. Роль гуманітарних дисциплін в формуванні сучасного інженера.
13. Луцик І. Г. Використання інтерактивних методів як засіб створення інтенсивного освітнього середовища / І. Г. Луцик // Нові технології навчання : наук. метод. зб. / М-во освіти і науки України, Ін-т інноваційних технологій і змісту освіти. – К., 2007. – № 46. – С. 59–63.

Tamara SHEVCHUK

Rivne

THE ROLE OF HUMANITARIAN TRAINING AT THE TECHNICAL UNIVERSITIES

The humanitarian training occupies the significant part in the system of a higher technical education in Ukraine the present day. The author analyses the peculiarities of the humanitarian training in technical universities. It is proved that the humanitarian training is an important component in the formation process of the personality of a specialist engineer to be.

Key words: the humanitarian training, humanitarization, engineering education, interdisciplinary integration, continuing education.

Тамара ШЕВЧУК

г. Ровно

РОЛЬ ГУМАНИТАРНОЙ ПОДГОТОВКИ В ТЕХНИЧЕСКОМ ВУЗЕ

Важное значение в системе высшего технического образования Украины сегодня играет гуманитарная подготовка. Автор проанализировал особенности гуманитарной подготовки в техническом ВУЗе. В исследовании доведено, что гуманитарная подготовка является одной из важных частей процесса формирования личности будущего специалиста инженера.

Ключевые слова: гуманитарная подготовка, гуманитаризация, инженерное образование, междисциплинарная интеграция, непрерывное образование.

Стаття надійшла до редколегії 29.01.2016